

EDUCATION AS A SOCIAL PHENOMENON, MAIN COMPONENTS OF THE CONTENT OF EDUCATION, FUNCTIONS AND METHODS OF EDUCATION

Abstract: The article considers the education as a social phenomenon. Its main purpose is the harmonious development of the personality. The main components of the content of education - mental, moral, labor, aesthetic and physical education - are presented. Methods of education, which are interrelated and depend on the age and individual peculiarities of the students, the pedagogical situation and the specific purpose of the education, are mentioned.

Author information:

Lora Rashkova

PhD in Theory of Education and Didactics
(Social Pedagogy)

✉ l.rashkova1977@abv.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

education, social phenomenon, components,
functions, methods

В съвременното общество възпитанието е актуален и важен проблем. Възпитанието е основен фактор за социално формиране на подрастващото поколение. Функциите на социално-педагогическите заведения са не само отглеждането, здравеопазването, обучението, но и възпитанието на учениците, с цел развитие на тяхната личност.

В. Кутева [6,с.127] счита, че **главна цел на възпитанието е хармоничното развитие на личността** във всяка една социално-икономическа система, в която възпитателното въздействие има положителна насоченост.

В случая хармоничността предполага органическо свързване и определено съотношение между нравственото, умственото, естетическото и физическото възпитание, между интелектуалното и емоционалното развитие, изграждането на всички компоненти от структурата на личността в хармонично съзвучие.

Всеки един индивид трябва да съумее да използва възможностите на образованието през целия живот както за обогатяване на собствените си знания, така и за динамично адаптиране към променящия се свят .

В този смисъл мисията на образованието е да позволи на всеки да оползотвори максимално своите заложи и интелектуалния си потенциал, да реализира собствен план на личностно развитие.

М. Белова смята, че [3,с.125] **възпитанието е специален социален агент**, който подпомага социализирането на личността. Останалите социални въздействия не са откъснати от възпитанието и имат случаен характер. Възпитанието е факторът , който в най голяма степен може да осигури социализацията на личността. Неопределеността, случайността и рискът от негативни влияния на случайни фактори се намалява чрез възпитанието.

А. Мудрик пише [5,с.42], че „възпитанието е относително осмислено и целенасочено възпитание, повече или по-малко последователно способстващо адаптацията на човека в

обществото и създаващо условия за неговото обособяване в съответствие със спецификата на целите на групата и организацията , в която то се осъществява“.

Съзнателното самоизменение (самовъзпитание) – неговата най - отличителната черта е относителната му самостоятелност. Чрез самовъзпитанието се формират значими личностни качества – издръжливост, упоритост, целеустременост. В този процес личността е едновременно и обект и субект на въздействие. Личните индивидуални и физически успехи се постигат до голяма степен със самовъзпитание [5,с.43].

А. В. Мудрик [7,с.259-260] разглежда личността като индивидуален субект на социалното възпитание въз основа на факта, че тя е целенасочена система, активно влияе върху себе си, върху обстоятелствата на своя живот и обкръжаващата среда.

Личността е индивидуален субект на социалното възпитание дотолкова, доколкото образователните институции създават условия за реализация и развитие на нейните потребности. Колкото по-благоприятни са тези условия, толкова по-активно се проявява личността като субект на социално възпитание. Характера на проявите зависи и от формираното отношение на личността към света за себе си и със себе си и от нейната креативност [7,с.259-260].

Възпитанието допринася положително за развитието на личността. До голяма степен то зависи от съзряването на организма, от неговите физически и психически възможности. От друга страна възпитанието подпомага развитието на различни страни на личността - познания, способности , ценности, опит, насоченост [8,с.8-10].

Процесът на относително целенасочено, организирано и планомерно развитие на човека в образователните институции е обект на социалното възпитание [7,с.257].

М. Андреев и колеги посочват, че **под възпитание се разбира съвкупност от съзнателни действия и преднамерени влияния върху човека, упражнявани от друг човек с цел да го формира и развива съобразно изискванията на обществото** [1,с.15].

Резултатът от възпитанието се изразява с понятието възпитаност [6,с.59].

Според Д. Василев [10,с.30] „възпитанието е целенасочено, продължително, многостранно взаимодействие на дейността на възпитаника с всички фактори за социално влияние с цел формиране у възпитаника възпитателен облик, съответстващ на общочовешките добродетели“.

Д. Василев [9,с.123] сочи, че от една страна съдържанието на възпитанието е отражение на възпитателната култура на обществото, а от друга е отражение на измененията в социално-икономическото, политическото и културното развитие на обществото.

В педагогическата литература съществува мнение, че под съдържание на възпитанието се разбира обемът и качеството на понятията, възгледите, чувствата, убежденията, представите, уменията, навиците, постъпки, мотивите, които трябва да се формират у възпитаника в процеса на неговото взаимодействие с възпитателните фактори [2,с.50].

Основните компоненти на съдържанието на възпитанието са следните: умствено възпитание, нравствено възпитание, трудово възпитание, естетическо възпитание и физическо възпитание [11,с.194].

Изискванията за правилен подбор на съдържанието на възпитанието са:

- възпитателното съдържание е необходимо да съответства на целите и задачите, определени в редица нормативни документи и в Конституцията на Република България;

- при подбора на съдържанието на възпитанието е необходимо от ръководителите на педагогическия процес то да бъде съобразено с възрастовите, индивидуални особености и възможностите на подрастващите;

- необходимо е съдържанието на възпитанието да отчита равнището на възпитаност, интересите и потребностите на учениците;

- да има проява на диференциран и индивидуален подход към учениците;

- възпитателното съдържание да е съобразено с изискванията, произтичащи от принципите на възпитание;

- при подбора на възпитателното съдържание да има проява на творчество и гъвкавост;
- непрекъснатото обновяване и актуализиране на съдържанието в съответствие с измененията в социалното развитие, новите цели и задачи в различните учебни заведения [11,с.195].

Д. Василев [10,с.107] посочва, че **умственото възпитание** е целенасочен процес на взаимодействие на възпитаника с всички фактори на умствено влияние с цел формиране интелектуалните характеристики на личността .

Съдържанието на интелектуалното възпитание включва: знания, умения и навици, способности на познание, потребности и интереси [10,с.107].

Нравственото възпитание е целенасочено многостранно взаимодействие на възпитаника с всички фактори на нравствено влияние с цел формиране на общочовешки нравствени характеристики на личността [10,с.113].

Нравствеността е съвкупност от обичаи, нрави, формулирани в нравствени предписания, норми , заповеди [10,с.112].

Д. Василев [10,с.135] разглежда **трудовете възпитание** като целенасочен процес на взаимодействие на възпитаника с факторите за трудово влияние с цел формиране у него трудов облик в съответствие с личния и общочовешки идеал за трудов човек.

Факторите за трудово възпитание са следните: трудовият процес, трудовият колектив, битовият труд, самообслужването, обучението, трудови празници и традиции, трудовете хора, кръжоците за техническо творчество [10,с.135].

Формите за трудово възпитание са следните: обучение по учебни предмети, кръжочна дейност, стопански бригади, производствени групи, охрана на природата [10,с.135].

Естетическото възпитание се разглежда като целенасочен процес на взаимодействие на възпитаника с всички фактори на естетическо възпитание с цел формиране на естетическия облик, съответстващ на личния, общочовешкия и обществения идеал [10,с.142].

Основни фактори на естетическото възпитание са: художественото творчество, сферата на естетическата дейност, вече създадената от човека среда.

Физическото възпитание е целенасочен процес на сложно, многостранно взаимодействие на възпитаника с всички фактори за физическо влияние с цел формиране у човека физически облик желан от индивида и обществото [10,с.152].

Факторите на физическото влияние са: природни, хигиенни, социални.

Съдържанието на физическото възпитание включва:

- организация на правилния режим на учебните занятия, труд и отдых на учениците;
- формиране на правилна стойка и профилактика на нарушенията и;
- спазване на санитарно-хигиенните изисквания към помещенията на училището;
- физкултурно-оздравителна работа през учебната година [10,с.153].

Физическото възпитание има следните форми:

- училищни и извънучилищни;
- семейни и производствени;
- обществени;
- индивидуални и колективни [10,с.158].

Като социално явление, възпитанието изпълнява специфични функции:

- предаване възпитателният опит на човечеството;
- осигуряване на приемственост между общочовешките и възпитателни ценности на обществото;

- възпитанието изразява културното и възпитателно развитие на всяка нация;
- възпитанието е основен фактор за социално формиране на подрастващите поколения [12].

По своето предназначение функциите на управлението на възпитателният процес са израз на основната задача на възпитанието и тяхната насоченост към формиране възпитателният облик на личността. За това и основните функции на управлението на възпитанието могат да се разграничат на формираща, коригираща, информираща и контролираща. Всички са самостоятелни, но и в единство [12].

М. Белова и други посочват, че [3,с.65-66] **развитието и възпитанието** на човека не са тъждествени понятия. Развитието е обективен процес, който се извършва под въздействието и на стихийни социални процеси. В животинския свят наследствеността е основен фактор за развитие. Но при човека без специално организирана дейност е невъзможно развитието на отделната личност и на обществото като цяло. Още от древността в зависимост от конкретните условия се създава система за предаване на социален опит на подрастващите, за възпитаване у тях на едни или други качества, навици и умения. Възможностите на възпитанието за развитието на личността са неограничени, но не и безгранични. Възпитанието активно влияе върху развитието на природната даденост на нервната система, способства за изграждането на множество образувания, тяхното диференциране и обединение, интеграцията им в нови структури. На база на организиране на съответна дейност възпитанието е обществено условие за прехода от по-нисша към по-висша степен на развитие.

Влиянието на възпитанието върху развитието на детето се опосредства от типологическите особености на неговата нервна система, неговият темперамент. Ако не се съобразява с процеса на развитие, с движещите сили, с възрастовите и индивидуалните особености на личността, спецификата на макро и на микро средата, възпитанието не само че недостатъчно подпомага развитието, но може и да го задържи. Пораждат се вътрешни и външни противоречия, конфликти в живота на детето, които се съпътстват от различни отрицателни прояви [3,с.66].

Л. С. Рубинщайн [3,с.66] като отбелязва единството между обучение, възпитание и развитие утвърждава тезата, че детето се развива като се възпитава, обучава, образова. В следващите периоди изследванията на А. Н. Леонтиев и други автори потвърждават единството между развитието и възпитанието с водещата функция на възпитанието при условие, че то се организира в съответствие със закономерностите на човешкото развитие и на социалните процеси.

Пред училището големият проблем е така да организира възпитателния процес, че да не задържа развитието на детето. Необходимо е да се осигури висока ефективност в обучението, да се създават условия за интензивно развитие на ученика, като решаващо условие е активното му участие в този процес. Най-интензивно се развива човек в онези сфери, в които проявява най-висока активност [3,с.67].

Според И. Кант [3,с.67]: „Човекът не е нищо друго, освен това, което възпитанието направи от него“. В книгата си „Антропология от прагматично гледище“ той разглежда по-подробно тази теза. Според него прагматичната заложба е по-високо стъпало към цивилизоване чрез култура и общуване. Затова човекът се поддава на възпитание и се нуждае от него.

Дж. Добсън сочи, че [3,с.68] възпитанието има водеща роля в развитието на детето. Възпитанието като последователна дейност осигурява възможности за развитие на личността, насочено е към формиране на самодисциплина, развиване на способности, интелект, социални качества.

В парадигмата на хетерогенната теория се откроява разбирането, че по силата на наследствените си белези хората не са еднакви. Тази хетерогенност предопределя и нееднородността на обществото. Хетерогенната теория се основава на антропологическата

концепция за възпитанието, на принципа на индивидуализма, основан на обществения плурализъм [3,с.68].

Идеите на реформаторската педагогика са в основата хетерогенната теория. Настъпва векът на детето, нов подем на реформаторската педагогика, зародила се през XIX век в теоретичните проекции на Е. Келлер, С. Френе, П. Петерсен и други.

Реформаторската педагогика утвърждава детето като самоцел на възпитанието, активен субект на развитието си. Тя се противопоставя на авторитарното възпитание, развивано от хербартианската педагогика [3,с.69].

Валдорфските училища на Р. Щайнер получават голямо разпространение. Те съществуват и днес като алтернативни частни училища, които се ползват и от поддръжката на държавата в Германия, Белгия, Австрия, САЩ, Канада, Япония и други страни. Детето е в центъра на възпитанието.

Р. Щайнер се основава на философията на дейността, но не каква да е дейност, а творческа. Той е за свободно образование, за даване на равен шанс на всички деца. Прави собствена периодизация на детското развитие. Училищата на Р. Щайнер са единни и в тях се извършва съвместна работа с родителите, няма оценки и учениците не повтарят класове. Обучението се провежда по базисни предмети и чрез метода на проектите, диференцирано по посока на интересите на учениците [3,с.69].

В парадигмата на хомогенната теория се открояват социо-колективистичните идеи в теорията на възпитанието. Водещи са потребностите на обществото. От тях се определя необходимостта да се предоставя възможност на всички деца да се обучават и възпитават при еднакви условия. Омаловажава се ролята на различията в наследствеността [3,с.69].

Възпитателно-образователният процес е единство между предаване, усвояване и създаване на социален опит посредством педагогическо взаимодействие, насочено към удовлетворяване потребностите както на обществото, така и на отделната личност [4,с.86].

Методите за възпитание са начини за осъществяване на специфично, целенасочено и организирано възпитателно взаимодействие и влияние върху личността. Те са система от педагогически действия и начини за организиране и ръководене дейността на възпитаника и общуването на възпитаниците с цел постигане на желаните промени в поведението на личността. С оглед успешното решаване на задачите на възпитанието от първостепенно значение за учители и възпитатели е познаването на методите за възпитателно въздействие върху личността [4,с.164].

Методите за възпитание се класифицират най-общо в три категории:

- методи за личностно влияние – внушение, убеждение, личен пример, образование, ръководство на самовъзпитание;

- методи за влияние на ситуацията – похвала, наказание, инструкция, възлагане на обществени функции и поръчения, упражнения;

- методи за организиране на обществената среда на възпитаника [4,с.165].

Използването на един или друг метод зависи от действието на следните фактори:

- обща цел и конкретни задачи на възпитанието;

- възрастови и индивидуални особености на учениците;

- начин или форма на социален контакт - индивидуален или междуличностен, групов и колективен;

- своеобразие на педагогическата ситуация, спецификата на обстоятелствата, на конкретните условия, които характеризират даден педагогически факт – събитие в класа, постъпка на отделен ученик, поведение на колектива;

- влияние на предишни целенасочени (във възпитателен план) и нецеленасочени (изхождащи от околната среда) въздействия на родители, учители и възпитатели, приятели и другари, съседи, на обществеността върху възпитаника;

- субективни фактори, свързани с личността на възпитателите и тяхната подготовка [4,с.165].

Заключение: В центъра на социално-педагогическата дейност стои възпитанието с неговите основни компоненти и съдържание. Това е съвкупност от съзнателни действия и преднамерени влияния върху човека, упражнявани от друг човек с цел да го формира и развива, съобразно изискванията на обществото. Възпитанието включва в своя обем качеството на понятията, възгледите, чувствата, убежденията, представите, уменията, навиците, постъпки, мотиви, които се формират у възпитаника в процеса на неговото взаимодействие с възпитателните фактори. Хармоничното развитие на личността във всяка една социална система, в която възпитателното въздействие има положителна насоченост е главна цел на възпитанието.

References:

1. Andreev, M., Zh. Savova, E. Vasileva, Pedagogika, S., 1987.
2. Babalova, R., Teoriya na vazpitanieto – I chast, S., 1991.
3. Belova, M., Teoretichni osnovi na vuzpitanieto, S., 1995
4. Desev, L., Pedagogicheska psihologiya: Psiho-pedagogika, Uchebnik za studenti - vtoro izdatelstvo, S., 1998.
5. Kolev, G., Zh. Voenkinova, Sotsialna pedagogika, Uchebnik za VUZ, Shumen, 2004.
6. Kuteva, V., Pedagogika, Uchebnik za studentite ot VTU "Sv. sv. Kiril i Metodii", Univ. izd. "Sv. sv. Kiril i Metodii", V. Turnovo, 2000.
7. Mudrik, A., Vavedenie v sotsialnu pedagogiku, Moskva, 1997.
8. Stanoev, L., Pedagogika: Teoriya na vazpitanie, metodi na vazpitanie, S., 1994.
9. Vasilev, D., Pedagogika, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, S., 1992.
10. Vasilev, D., Teoriya na vazpitanieto, S., 2000.
11. Voenkinova, Zh., Vazpitanie i upravlenie na sotsialno-pedagogicheskite zavedeniya: Izbrani problemi, Shumen, 2003
12. <http://georgievasonya.weebly.com/uploads/4/6/4/9/46498489>